

IX. L E V É L.

*Költ Komáromban, Pünköszt Havdnak
1. Napján.*

*A Tiszába nap-keletről szakadó folyó-vi-
zeknek folytatások.*

Harmadszor, *Fekete Körös*. Ered ez is Bihar Vármegyében. Sok apró vizeket befogad először kebelébe; 's a' *Fejér Körössel* eggyesül *Békésnél*, melly eggy derék és termékeny Magyar Város *Békés Vármegyében*; valamint *Gyula* is fellyebb, mellynek Vára is van, és mint *Békés*, bővölködik 'síros szántó földekkel és sok barmokkal.

4. Fejér Körös; ered ez Erdélyben; nem messze *Abrugh Bányához*. Itt találta-tott a' régi időkben eggy darab természeti arany, melly ezer hat száz körmötzi aranyakra betsültetett. *Ldsd erről Érsek O-láhnak szép Könvetskéjét, mellyet Kollár a' Bétsi völtt Bibliothecarius sok Jegyzésekkel meg-bővítve botsátott-ki.* Valamint a' több Körösök, úgy ez is sok aranyos homokot hord magával; mint ezt a' Görög nevezete is *Khrysos*, meg-mutatja. — Mind ez a' három Körös eggyesülve szakad a' Ti-

M. Gyűj. IV. N.

I

szá-

szába, nem mellze *Szarvashoz*, mely egy népes Mező-Város Békés Vármegyében. A' XVI-dik Században fokkal népesebb város volt ez; volt egy erős vára is, mely hosszas ostromot ki-állott 1595-ben és 1685-ben. Nevezetesekek még itt Szarvas körül 's másutt is a' fok halmok; melyekről azt be-
szélik az itt lakó emberek, hogy a' hábo-
rús időkben az ő tsákós füvegjeikben hord-
ták össze azokra a' Magyarok a' földet. Né-
mellyik ezek közzül ma is hívattatik stráfa
halomnak, másik fekete halomnak, harma-
dik szür halomnak, 's a' t.

5. *Maros*. Erről már Heródotus Hi-
stórikus is emlékezik. Eredetét véski Erdély-
nek Északi részében a' Székely földön; fok
vizeket szed magába, mind Erdélyben, mind
Magyar Országban, nevezetesen a' *Kükül-
löt*, a' *Szamost*, a' *Mülbachot*, 's fő-kép-
pen pedig az *Aranyost*, mely fok arany
fövényeket hord, 's a' mint *Brünnich* meg-
jegyzí, többek kilentz száz rész szerént tzi-
gány, rész szerént Magyar famíliák táplálják
magokat annak ki-mosásával. A' fok apró
vizek hajókázhatóvá tsinálják a' Marost, 's
rég-től fogva ezen hordattatik-bé a' fő, mel-
lyet Károly-várnál raknak szálakra, és Sze-
geden raknak-ki. Ez a' folyó-víz szakasztja-
el a' *Bánátot* Magyar Országtól. Foly mint
egy hetven mért-földet, és tsinál két száz
tíz

tíz tekervényeket. Két felől a' partjain eredetétől-fogva Szegedig, a' hol a' Tiszába szakad, több ötven helységeknek fekszik mellyek között leg-nevezetesebb *Arad*, melly igen régi és virágzó Város volt: II-dik Béla itt temettetett-el. Az itt való Praepost a' régi időkben gyakran a' Cancellariusnak Vitzéje volt, mint ez sok régi Diplómákból meg-tetszik. — Eggy órányira esik ide *Új-Arad*, melly a' maga eredetét a' Törököknek, a' várát pedig Hertzeg Eugéniusnak köszönheti. Míg Tömösvár Keresztyén kézre nem került, nagy kereskedést űzött a' Törökökkel. Ma többnyire Rátzok lakják, de a' kik, valamint másutt is nagy részént a' Rátzok, Magyarúl beszéllnek.

6. *Temes*. Ered a' Karansebesi hegyekben, el-foly Lúgos alatt; egynehány náddal tellyes szigeteket tsinál, a' Berlova folyó-vizét is kebelébe vészí, 's azután úgy osztja-el magát, hogy eggyik ága Tételnél a' Tiszába, a' másik pedig Belgrád alatt a' Dunába szakad. Ez a' folyó-víz sok költséggel készült árok (canális) által hajókázhatóvá tétetett Lugostól fogva, egész Péterváráig. Nevezetes város ezen *Temesvár*, melly Királyi város, és a' Temesről nevezetik. Volt ugyan már ezen a' helyen a' Törököknek is Városok; de annak alig látunk valami kevés maradványa. Minekua-

tánna a' Törökök ezt és az egész Bánátot 164. esztendeig bírták volna; vissza vette Eugénus Hertzeg 1718-ban. Azolta építetett a' Hollándiai Városoknak formájokra ez a' Város, melly ma talán leg-szebb egész Magyar Országban. Mikor VI-dik Károly Tsáfzár Hertzeg Eugéniust a' Törökök ellen küldötte, e' szókkal vett vég-butsút tőle: *Kedves Printzem! egyy Generálist ajánlok, mellynek tanátsával éljen.* Ezt mondván, egyy briliántokkal ki-rakatott keresz-tet nyomott kezébe, mellyen ezek a' szók olvastattak: *Jesus Christus Generalissimus.* A' mi a' Városnak első eredetét illeti; építetett az a' régi Magyar Királyoktól, nem különben annak régi vára is, hogy az által ezt a' környéket a' Bulgároknak's Tatároknak bé-ütésektől óltalmazhassák. Ollyan vólt ez hajdan a' Bánátban, mint Etsed a' Kraszna partján; t. i. a' mósárok tették ennek erősségét. I-ső Károly Magyar Királynak Familiája gyakorta mulatott ebben a' városban, a' minthogy az ő második Felesége Mária itt hólt-meg 1315-ben. A' Várat 1443-ban a' Vitéz Hunyadi János építette, mellyet a' következő időkben mind inkább inkább meg-erősítettek. Minekutánna a' keresztes-had meg-szünt, mellyre minden gonosz-tévők bé-vétettek, 1514-ben szörnyű kegyetlenségeket és vér-ontásokat

kat

kat tettek itt és körül belől a' Paraszto-
 Székely vagy Dófa Györgynek vezérlése a-
 latt. Ezeket meg-győzte Zápolya János,
 's annakutánna a' főbbek között negy-
 vent tömlőtbe záratott, azokat sok ideig
 koplaltatta, úgy hogy a' negyvenből tsak
 kilentz maradt. Az idő alatt egyy Kirá-
 lyi-széket, Koronát és Páltzát készítettett
 vasból, mindeniket meg-tűzesítettette, 's tsu-
 pa meztelenen Székely Györgyöt a' Kirá-
 lyi-székbe ültettette, a' páltzát kezébe kap-
 soltatta, a' tüzes koronát fejébe nyomatta,
 mind addig, míg meg-sült a' teste. Akkor
 a' tömlőzből, a' már régtől-fogva éhező
 társait ki-hozatta, 's az ő meg-sült Király-
 joknak húsát velek étettette. Hármak köz-
 zülök semmi módon le nem nyelhettek, a'
 hata pedig jól lakott belőle, és el-ment dol-
 gára. Székely György e' szörnyű kínok
 közt egyet sem jaidúlt, hanem tsak azt
 mondotta: *Kutyákat neveltem magamnak.*
 Azután teste négy felé vágattatott, 's Bu-
 dán, Pesten, Váradon és Fejérváron nyárs-
 ba vonattatott. Mikor 1552-ben a' Törö-
 kök ostromolták Temesvárt, az akkori Bá-
 nátusi Gróf Loföntzi Antal rend kívül való
 vitézségét meg-mutatta annak óltalmazásá-
 ban. Végre fel-adta a' várat olly fel-tétel
 alatt, hogy az őriző katonák életben meg-

tartassanak; de a' Törökök rút hit-szegéssel mind magát mind katonáit le-vágták.

Meg-jegyzésre méltó még a' Tifzáról, hogy ezt Mátyás Király, a' ki Hazánkat minden módon bódogítani igyekezte, a' Dunával eggyesíteni akarta, és e' végre kezdte áfatni ama széles és mély árkot, melly van Árok-szállás mellett a' Jászfágban. 1774-ben is eggy érdemes Hazafi fel-tette Projectumban, miképpen lehetne ezt a' két folyó vizet eggyesíteni; ha Szólnoktól-fogva Dömsfödig, melly oda minteggy tíz mért-földnyire esik, eggy tizenkét ölnyi szélességű, és két ölnyi mélyfégű árok áfattatnék. A' reá tejendő költséget kevés esztendők múlva bé-hozná az a' haszon, melly a' kereskedésből származna. Egynehány esztendővel ez előtt némelly gazdag Hollandusok a' Felsőges Udvarnak azt ígérték, hogy ők nem tsak a' Dunát és Tifzát, hanem a' több nagy vizeket is, mint p. o. a' Drávát, egymásba árkoltatják, és nem kívánnak egyebet, tsak hogy húsz esztendeig szabadon kereskedhesenek rajtok.

A Magyar Nyelv' ditséretére.

El-szomorúlt Magyarok! 's tí, kik még sir-
va epedtek!

Tart-

Tartván: hogy ne talán Nemzettel nyelve-
tek árván,

'S e' mellett rogyjon-le üregbe nagy híre Ma-
gyarnak:

Buslakodó Elszetek félelmét nollza felejtse,
'S félre tegyétek már bús aggódásokat egy-
szer.

Íme hozok jó hírt: Nyelvünk kel halotti
porából,

'S már is Villámját szépen mutogatja Egekből.
Nem lészzen szükség már vendég szóra tanulni,
És idegen nyelvet köz szóllásunkra be-hozni:
Frantzia Anglufsál, ki-mehet már Német
Olaßzal;

Hangotokat többé Magyar ám nem fogja tse-
vegni.

El-jött bóldog időnk, melly tilt idegenre ro-
hanni:

A' majmok feregét káros vóltára tekintve
Láthadd víg-szemmel felesen már múlni Ha-
zánkban.

Szóllni Magyarnak nem szégyen már, 's dur-
va parasztság,

Öltözetét, nyelvét, nagyfágos drága nemével,
A' mint illendő, meg-tudja betsülni Magyar
vér.

Óh Szent Istenfég! melly érzésekre fakasztat
Köz jóért mutatott hív fáradozása Magyarnak!
Látom előre ditső nagy fényét kedves Ha-
zámnak,

Útat melyre nyitott szép nyelvünk' vissza
hozása.

Lészen idő, mellyben még fogsz örömedbe
te írni:

A' mikor a' tsetsemős keskeny tudománya'
hevétől

Messze ragadtatván, Magyarúl böltselkedik
otthon.

Fognak adatni tovább ékes szóllásra sza-
bások,

Mellyek után *Tzitzerók* majd Scitha be-
szédjeket öntik,

Ügye fogyott illy módon el-érsz törvényes
igazra.

Ékes' szóllókkal jön íme *Demoszthenes* ottan,
'S férti az új Matzedót érdeklő zajja szavának.

Itt tódúl fokaság, hogy nagy tsapatokba ve-
rődjön;

Mint hogy Fő udvar Magyarúl Törvényje-
it osztja.

Terpszikore, Frató, készülnek *Calliopével*,
Lantját mind egyik gyönyörű Magyar hang-
ra tanítja.

Nem mulatoz, 's már is veszi útját erre *Ho-
mérus*,

Tartja kezébe dalos versben új Trója ve-
szélyét.

Léptet *Virgilius*, 's fel-zendült dalja tsudára
Majd énekli Magyar vér' *Eneásait*; hidd-el.

Hát

Hát tí zöld ligetek mit mondjak rólatok
immár?

Pásztori Verfekkel bé-tölt *Mopszussal A-*
mintas-

Nagy *Newton* Természetnek tsuda titkait
óldod,

Már szemlélem el-érsz te helyedre Királyi
porok közt. (a)

Gyógyító szereit könyvekbe szorítja *Galénus*,
Bontzol fok testet; Magyarúl tudománya ki
terjed.

Nagy mélyfégbe esett *Euklides* is újra tudákos
Számait itt veti-fel kerekének számos ivével.
Önteni ott *Phidiás'* keze fogja az *Ofzlopot*
értzből:

Itt *Paarházi*val a' *Zeuxis* vetekedve igyek-
szik,

Égi lakost tsalt ez termett szörlője' tövével,
A' mikor ime magát annak kárpítja tsalatja. (b)

I 5

Fog-

J e g y z é s.

(a) *Isaacus Newton* mély tudományáért annyira megbetsülték az Anglusok, hogy midőn 1727-dik eszt: meghalna: Fő méltóságú személyek vitték holt testét; és a' Királyok közzé helyheztették: Szép dolog ez; melly akár mi más érzékeny Nemzetet is követésre indíthat.

(b) Vetekedtek egymással *Paarházi*us és *Zeuxis* a' rajzolásban érdemlő elsőfégért: ez ugyan le-festett szörlő gerezdjeivel az égi madarakat; de az a' játék helyre elő-függesztetett kárpítjával magát *Zeuxis*t tsalta-meg.

Fogja Hazánk minden más mesterfégeit üzni,
 Hogy kis pénzünket gyülevész' markába ne
 adjuk. —

Többi feregbe valók híres történetek írók,
 Olvashadd kikben ditsekedve nagy Attila
 vérét,

Ölve tsatolt méreggel azon lesz' minden
 igaz szív,

Hogy fzületett nyelvén tudományos könyve-
 it írja.

Ó Haza! édes Hazám! látod mint jönnek
 öledbe

A' fereges mú'sák hét ágú Római hegyről:
 Vedd, kérlek, kebeledbe szelíd vendégedet,
 úgy lesz':

Hogy terjedjen szép nemed' híre ki-messze
 világon.

P. A. Posonyban,

A' Találós Mese volt *Ajtó*; a' Rej-
 tett Szó *Füst*, mellyből ki-telik *fű*, *üst*
 vagy ezüst, *üst* edény,

Találós Mese.

Bár meg-foghatatlan légyen is határja
 Az útnak, kiinn a' nap nagy pályáját járja;
 Ez Urát egy szolga még is úgy esméri,
 Egyg tenyérsnyi táblán hogy útját ki-méri,
 Pápan. Kováts Ingenieur.

Rej.

Rejtett Szó.

Rendesen ki-mondva állatott formálok,
 És nyúgodalommal a' lábnak szolgálok;
 Vissza felé vagyok fertés járásának
 Határa, 's elzöke tsendes lakásának.
 Jöllehet két betű oka tsak létemnek,
 Illy két külömbfége van még is nevemnek,
 Kolosvárról Boér Sandor.

Még is valamit a' Magyar nyelvről.

Azt írják a' Bölts Cátoról, hogy mikor valamelly fontos dologról völt szó a' Római Tanátsban, 's ő rá ment a' for, hogy voksoljon, először mindég azt mondotta: *Delenda est Carthago*, Káthagót el-kell törölni; 's azután adta értelmét a' fel-tett kérdés felől. Ne tsudálják érdemes Olvasóink, hogy mi is olly gyakran fürgetjük azt, hogy a' Törvény székekbe a' Magyar nyelv állítatsék, mert ettől függ Nemzetünknek megmaradása, Hazánknek fő haszna és ditsősége. Tsak ez által érhetnénk azt el, hogy a' mi Nemzetünk az Európai Nemzeteknek Laistromjokban ne tsak fel-maradjon, hanem még valaha ott tündököljön is. Tsak ez által tétetnék a' mi nyelvünk, nem tsak a' Hazában közönségessé, hanem idővel még Rétsben

ben és másutt is esmeretefsé és kedvessé. Ez őrizné-meg a' többek között a' pénzt is Hazánkban, 's nem engedné ki-menni Országunkból. Mert így reménylhetnénk, hogy a' mit Hazánk fokszor óhajtott 's kért, hogy t. i. a' Királyi Felső az Országban benn lakjon, meg- lenne valahára, úgy hogy ha rend szerént mindenkor nem is, de leg-alább az esztendőnek némelly részeiben a' Királyi kegyelmes Felső köztünk lakna, 's tsak a' nyelv' kedvéért is a' maga Királyi Familiája Budán gyakrabban mulatna. — Vagy ha ezt meg nem nyerhetnénk is, leg-alább meg-nyernénk azt, hogy azok a' fok Mágna'fok, kik Hazánk'nak ki-mondhatatlan kárával Bétsben 's egyébütt költik-el a' magok Jószágai'nak fok száz ezerekből álló jövedelmeiket, tsak azért is benn tartózkodnának, hogy meg-szerezhetnék azt a' velős és szívre-ható ékefen-szóllást, mellyel minden szemeket magokra fordíthatnának az Ország'nak 's Vármegyéknek Gyűléseikben. — E' történel-tökélltetesen a' Nemzeti gyűlölséget Hazánkban; mert e' szerént ötven esztendő alatt minden idegenek Magyarok lennének 's a' t. — E' tselekedné, hogy a' Nyelvet a' legnagyobb tökélltetefségre emelnénk, a' Deák nyelvet pedig úgy tanulnánk, mint a' böltses-fégnek 's jó ízlésnek egyik kút fejét, 's nem azt tartanánk jó Deáknak, a' ki szaporán tud be-

beszélni's a' t. Ezen kívül van é annál igazságosabb dolog, hogy Magyar Országban a' hivatalok Magyarokéi légyenek, akár Posta Mesterfég, akár Harmintzadoság, akár mi az ég alatt? e' pedig leg-inkább a' Magyar nyelvnek bé hozása által esne-meg. Van é abban leg-kifsebb igazságtalanfág is, hogy a' melly idegenek Magyar Országban hivatalt akarnak viselni, azok Magyarúl meg-tanúljanak? holott mi ha tsak két nap állapodunk is meg idegen Országban, mindjárt azt kívánja az a' nép, hogy az ő nyelvén beszéljünk — Semmi sem magasztalja fel-jobban a' Nemzetet, mint az ő nyelvének virágzása; mint ezt a' Frantzia és Ánglus nép' példája bizonyítja. Úgy semmi sem alázza-meg inkább azt, mintha az ő nyelve esméretlen, durva, és pallérozatlan. A' melly népnek nyelve nints, ollyba tartatik, mintha nem is vólna, nem érdemel helyet Európának Nemzeti között; hogy pedig valamelly Nemzetnek nyelve van, tsak az által mutathatja-meg, ha a' Közönséges dolgokat azon folytatja. Ha azért mi Deákul fogjuk a' Törvényes dolgokat folytatni; színt úgy idegenek leszünk a' magunk Országunkban, mint a' Sidók vagy Oláhok, sőt ezeknél alább valók; mert ők Oláh Országban a' közönséges dolgokat Oláh nyelven folytatják. — Hogy Törvényeink's Privilegiumaink Deák nyelven vagy-

nak

nak írva; az nem tesz semmi akadályt, mert ez előtt csak más fél száz esztendővel is, mind a' Frantziáknak, mind az Anglusoknak hasonlóképpen Deákul voltak ezek írva, Deákul is mentek Törvény székeik. Tudjuk a' Históriákból, hogy *Kromwell* alatt amahíres Poéta Milton volt az Ország' Titoknokja, noha már ekkor vakfágra jutott. A' Frantzia Követ azt mondván egyfzer *Kromwell*nek, hogy ez a' vak ember nem jó Titoknoknak, mert mindent más által kell nékie le-íratni, és így a' titok benne meg nem maradhat; már azzal kéntelenek vagyunk, így felelt *Kromwell*; mert az egész Országban nints egy is olyan jó Deák mint Milton. —

A' mi tehát más Nemzeteket meg nem gátolt abban, hogy a' Törvényes dolgokat született nyelveken folytasák, minket sem gátolhat az meg. Azért a' régi Levelek maradhatnak Deákul, mert ezután is kellené azt a' nyelvet tanulni minden Prókátoroknak 's egyéb Hivatalokat viselő embereknek, a' kik a' régi Leveleket, mikor szükség, meg-vizsgálhatják. Vagy pedig mint a' Frantziák 's mások tselekedtek, le lehetne azokat meg-hitt emberek által fordíttatni, 's a' fordításokat az eredeti Levelek mellé helyheztetni. —

Ed.

Eddig fokban azt mondták, hogy az Evangélicus Tóth Vármegyék, mint *Trentsén, Liptó, Árva*, nem fognak erre állni, hogy Magyarúl follyanak a' Törvény-Székek: ímé pedig ezek a' nagy dítséretet érdemlő Vármegyék most is Magyarúl leveleznek a' több Vármegyékkel. —

Előre képzelheti ki ki, miképpen fog bennünket vádolni a' bőlts maradék, ha most, mikor a' meg-ditsőült II-dik Jó'sefünk maga már Magyarúl kezdett velünk beszélni Bétsből, a' mi anyai nyelvünket, 's az által Nemzetünket fel nem emeljük. —

Leg-alább kedves maradék, ha erre némellyek miatt Hazánk rá nem mehet, megláthatod e' Gyűjteményből, hogy fok jó fiai Hazáknak mindent el-követnek, hogy anyai nyelvünket a' porból fel-emelhefsék, 's Nemzetünket a' maga Országában idegenből öröksé tehefsék!

Némellyek azt mondják, hogy mivel Magyar Ország *Regnum Marianum*, azért Deákúl kell folytatni a' Törvény Székeket. A' következésről 's az okoskodásról mások tegyenek ítéletet, én tsak azt mondom, hogy még inkább azért kellene Magyarúl folytatnunk, ha *Regnum Marianum*. Mert a' B. Szűz Mária nem tudott Deákúl, hanem 'Sidóúl beszélt, a' mi nyelvünk pedig a' 'Sidó nyelvnek egyik Leánya, úgy hogy
egy

eggy húszad része valófágos 'Sidó és Arabs szó. Így is tehát nagy részént a' B. Szűz' nyelvét beszélnénk, ha a' Polgár és Törvényes dolgokat Magyarúl folytatnánk. — Némellyek azt mondják, hogy úgy a' R. Catholica Isteni tiszteletnek tzeremóniái is változást szenvednének. Erre sem felelem azt, hogy az Isten előtt éppen nem lenne kedvetlenebb az Isteni tisztelet, ha azon a' nyelven menne véghez, mellyet a' Közfég is ért, mint ezt tanítja az Apostol; hanem csak azt mondom, hogy mint Spanyol Országban 's egyébütt, meg lehetne itt is, hogy a' R. Catholica Ekklésia a' Templomban Deákúl szólna, de azért a' Polgári és a' Törvényes ügyek a' Haza' nyelvén folytatnának. —

Eggy olyan Tábla, melly elő-adja némelly Országoknak az igazsághoz leg-közelebb járó nagyságát, népezségét, jövedelmét és hadi hatalmát.

A' Német Birodalom. Nagysága 12000. 4. szeg. m. föld, lakosainak számok egy 4. szeg m. földön 2166. Népezsége 26,000,000.

Az Osztriai Birodalom. Nagy. 11,281. 4. szeg. m. föld. lakosi. száma egy 4. szeg. m. földön. 1772. Nép. 23,000,000. Jövedelme 115,000,000. for. Hadi ereje, közel 300,000. ember.

(A' többi következik.)